

aansporingen tot een driftig werken aan de verbetering van mens en maatschappij niet in de weg. In dit verband valt het te betreuren dat het de onderzoekers aan tijd heeft ontbroken om meer dan slechts aan de buitenkant — en dan nog maar ten dele — kennis te nemen van hetgeen in oud-katholieke kring te bestuderen is.

III. In het bijzonder uit de hoofdstukken over de tijdschriften en de broederschappen is het duidelijk geworden dat Plongerons waarschuwing tegen etikettering ook voor de Nederlandse verhoudingen hout snijdt. Herhaaldelijk zijn we gestuit op geschriften, artikelen, boekbesprekingen en andere gegevens, die moeilijk in te passen zijn in het ideaaltypische ontwerp van zelfs maar een zwak-verlicht-katholiek-zijn en waaraan een tijdschrift, een auteur of een initiatiefnemer van religieuze activiteiten op grond van tot nu toe bekende feiten verwacht mocht worden te voldoen. Weliswaar staat dit ook in verband met een proces, dat in de Duitse literatuur met termen als 'Überwindung der Aufklärung', 'Von der Aufklärung zur Romantik' en 'Zwischen Aufklärung und Restauration' is gekarakteriseerd en dat in Sailer zijn voorbeeldige belichaming zou hebben gevonden. Maar ook een dergelijk dynamisch model blijkt te leiden tot generalisering, waarmee de pluriforme werkelijkheid niet adequaat kan worden weergegeven. Menigeen heeft in een tijd van revolutionaire ontwikkelingen, hoe getemperd die in katholiek Nederland ook werden verwerkt, dikwijls minder consistent gereageerd dan de historicus terwille van de zo begeerde greep op het verleden zou wensen.

Het geheel overziend meen ik te mogen vaststellen dat, ondanks alle leemten, onafheden, vraagtekens en betwistbare beweringen, een handzaam apparaat voor verder onderzoek tot stand is gekomen. Reeds tijdens de projectwerkzaamheden hebben verschillende studenten van zowel binnen als buiten de Theologische Faculteit Tilburg er hun voordeel mee gedaan. Het vertrouwen is gewettigd dat met deze bescheiden publikatie van initiërende aard een stimulerende bijdrage is geleverd aan het systematisch onderzoek naar de nu eenmaal beperkte betekenis van de Verlichting voor katholiek Nederland.